

ЗА ГНЕЗДОВИЯ ПОДХОД ПРИ ПРЕДСТАВЯНЕТО НА ПРОИЗВОДНИ ДУМИ В ТЪЛКОВНИЯ РЕЧНИК (С ОГЛЕД НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ С ФОРМАНТ *-(Е)СТВ(О)//-STV(І)//-(С)ТВ(І)* В БЪЛГАРСКИЯ И ЧЕШКИЯ ЕЗИК)

ЦВЕТАНКА АВРАМОВА

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

avramova.cv@slav.uni-sofia.bg

Статията съпоставя начините на представяне на абстрактните съществителни с формант *-(е)ств(о)//-stv(і)//-(с)tv(і)* в два еднотомни тълковни речника на българския и чешкия език, използващи азбучно-гнездовото подреждане на думите. Установява се, че голяма част от абстрактните съществителни се посочват в речниковата статия на друга дума, без да се тълкуват. Изтъква се, че това е оправдано само при същинските транспозиционни деривати *nomina essendi*, включени в деривационното гнездо на заглавна дума качествено прилагателно име. В останалите случаи, анализирани в изследването, е необходимо лексикалното значение на дериватите с формант *-(е)ств(о)//-stv(і)//-(с)tv(і)* да бъде дефинирано, тъй като то се отличава съществено от значението на мотивиращите ги думи (обикновено съществителни имена за лица). Абстрактните съществителни съответно следва да бъдат представени като отделни заглавки. Прави се изводът, че азбучно-гнездовият принцип в тълковния речник трябва да бъде прилаган внимателно, с отчитане на спецификите на производните лексеми.

Ключови думи: тълковен речник; азбучно-гнездово подреждане; абстрактни съществителни; *nomina essendi*; транспозиция, български език, чешки език

ON THE NESTED APPROACH TO THE REPRESENTATION OF DERIVED WORDS IN AN EXPLANATORY DICTIONARY (IN VIEW OF THE DESCRIPTION OF NOUNS ENDING IN *-(E)СТВ(О)//-STV(І)//-(С)ТВ(І)* IN BULGARIAN AND CZECH)

TSVETANKA AVRAMOVA

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

avramova.cv@slav.uni-sofia.bg

The article compares the approaches to the representation of the abstract nouns ending in *-(е)ств(о)//-stv(і)//-(с)tv(і)* adopted in two one-volume explanatory dictionaries of Bulgarian and Czech, respectively, that employ the alphabetical-nested arrangement of the words. A large part of the abstract nouns refer to the dictionary entry of another word

without being interpreted themselves. I argue that this is justified only in the case of true transpositional *nomina essendi* derivatives included in the derivational nest of a qualitative adjective headword. In the remaining cases analysed in the study, it is necessary to define the lexical meaning of the derivatives ending in **-(e)ctв(o)//-stv(i)/-(c)tv(i)** separately, as it differs significantly from the meaning of the motivating words (usually – nouns for persons). Abstract nouns should accordingly be represented as separate headwords. I conclude that the alphabetical-nested principle should be applied with caution in explanatory dictionaries, always taking into account the peculiarities of the derived lexemes.

Keywords: explanatory dictionary; alphabetical-nested order; abstract nouns; *nomina essendi*; transposition, Bulgarian language, Czech language

0.1. Основната задача на тълковния речник е да тълкува думите, съставлящи неговия словник, т.е. да дефинира техните лексикални значения. В българските тълковни речници е прието лексикалните единици да бъдат представяни самостоятелно (като отделни заглавни думи), подредени по азбучен ред (с малки изключения). Чешката традиция е изградена върху комбинирването на самостоятелното азбучно подреждане с подреждането на думите в словообразователни гнезда – т.нар. *hnízdování* (по този въпрос вж. по-подробно Аврамова/Avramova 2019). В българската лексикографска практика гнездовото подреждане (наред с азбучното) се използва рядко, например в еднотомния „Български тълковен речник“ с автор В. Радева (БТР/ВTR 2012).

0.2. Гнездовото представяне на думите се прилага предимно при т. нар. транспозиционни (синтактични) деривати и някои модификационни деривати (напр. деминутивите), в по-редки случаи – и при деривати от мутационен тип (в чешката лексикография). Тъй като този въпрос е разгледан по-подробно на друго място (вж. Аврамова/Avramova 2019), настоящото изследване се фокусира само върху съществителните имена с формант **-(e)ctв(o)//-stv(i)/-(c)tv(i)**, в словообразователните изследвания традиционно определяни като транспозиционни деривати. Ще припомня, че за транспозиционни (според тясното разбиране) се смятат производни думи, изразяващи същото съдържание (значение), както изходните (произвеждащите, мотивиращите) думи, но в рамките на друг лексикограматичен клас (част на речта) (Dokulil 1962; 1982), съответно с друга синтактична функция в изречението (Курилович/Kuryłowicz 1962), напр.: *учене, хубост* (производни съответно от *учи, хубав*) – за разлика от *учител, хубавец*, които са мутационни деривати от същите произвеждащи думи. Към това разбиране се придържа и авторката на „Български тълковен речник“ Василка Радева (вж. БТР/ВTR 2012; Радева/Radeva 1991: 146; Радева/Radeva 2007: 139).

0.3. Типични представители на транспозиционните деривати в рамките на съществителното име са *nomina actionis* с формант **-ne/-ní** и *nomina essendi* с формант **-oct/-ost**, назоваващи съответно действия и признаци, откъснати от носител. Обикновено в тълковните речници на българския език съ-

ществителните с посочените форманти се представят със структурни дефиниции (*nomina actionis* – ‘отгл. същ. от’, *nomina essendi* – ‘отвл. същ. от’ – РБЕ/РВЕ), като при деадективните съществителни се използва и описателна дефиниция – ‘качество на’, срв.: мъдрост – 1. ‘качество на мъдър’ – РБЕ/РВЕ; БТР/ВТР 1994), които до голяма степен се спазват, въпреки наличието на известни отклонения от този подход (по този въпрос вж. по-подробно Аврамова/Avramova 2019). Поради редовното им образуване от глаголи от несвършен вид в някои еднотомни речници (напр. БТР/ВТР 1994; БТР/ВТР 2012) съществителните на **-не** дори не се включват в словника или се включват само ако са развили друго значение, освен значението за предметно действие. В чешките тълковни речници транспозиционните деривати на **-ní, -tí, -ost** обикновено се посочват в речниковите статии на друга дума без тълкуване, освен ако не са развили допълнителни значения в сравнение с тяхната мотивираща дума (вж. Аврамова/Avramova 2019).

1.0. Настоящото изследване си поставя за задача да проследи как са представени съществителните с формант **-(е)ств(о)//-stv(i)/-(c)tv(i)** в два еднотомни тълковни речника на българския и чешкия език – БТР/ВТР 2012 и SSČ 2005, прилагачи (макар и в нееднаква степен) гнездовия принцип. Целта е да се провери дали разглежданите съществителни се описват в тези речници по същия начин, както типичните представители на транспозиционните деривати (съществителните с форманти **-не/-ní, -tí, -ост/-ost**), към която те също биват причислявани, и ако има отклонения, да се потърси причината за това. От предмета на изследване се изключват съществителните, изразяващи събирателно или локативно значение (*nomina collectiva, nomina loci*), напр.: бълг. *студентство, царство*; чеш. *království*.

1.1. Като предимство при гнездовото подреждане на някои типове думи в тълковните речници обикновено се изтъква прагматичният аргумент песене на място, особено когато става въпрос за еднотомен речник. Лингвистичното основание е, че гнездовият принцип дава възможност да се покажат словообразователните отношения между думите.

1.2. Това е посочено и от авторите на еднотомния тълковен речник на чешкия език (SSČ 2005). Гнездовото подреждане е заявено в принципите за структуриране на речника. Посочено е, че ако думите, включени в гнездото на заглавката, имат обща основа с нея, те се представят в съкратен вид, т.е. само с деривационния си суфикс, а в заглавната дума се отделя т. нар. гнездови шев, напр.: **bohatlý** (...); **-ě přísl.**; **-ost, -i ž.** Ако произвеждащата основа е претърпяла някаква промяна, тогава се изписва цялата производна дума, напр. **bitva; bitevní příd.** Гнездови шев се поставя и при дериватите, включени в гнездото на заглавката, в случаите, когато те самите са основа на други производни думи, напр.: **laik; -icklý; -y; realizmus, -ismus; -ista; -ka; -icklý; -y** (SSČ 2005: 642). Този начин на структуриране на речниковата статия на **laik** и **realizmus, -ismus** показва, че прилагателното **laický** е обра-

зувано от **laik**, съответно **realista**, **realistka** и **realistický** са производни от **realismus/realizmus**, а наречията **realisticky** – от прилагателното **realistický**.

Изтъкнато е също така, че не се отбелязва гнездови шев при двойна възможност за образуване¹, като за илюстрация са посочени: **nádeník**; **-ice**; **panovník**; **-ice**, но от тези примери не става ясно какво точно се има предвид. Подчертава се, че гнездовият подход се прилага изцяло при субстантивните деривати със суфикс **-ství (-tví)**² (SSČ 2005: 642).

1.3. Абстрактните съществителни на **-ství (-tví)** в речника са представени по два начина – в статията на друга дума и самостоятелно, когато са развили допълнителни значения (отделни заглавки са напр.: **bohatství**, **společenství**, **školaství**, **tajemství** и др.).

1.3.1. Малка част от съществителните са включени в статията на прилагателно име, без да се тълкуват, напр.: **hrubství**, **opilství**, **šilenství**, **zoufalství** и др. Съгласно принципите на структуриране на речника тук и на много места производните абстрактни съществителни не се изписват изцяло, а се посочва само суфиксът. Срв.:

hrub|ý (...); -ě; -ost; -ství³
opil|ý (...); -e; -ost; -ství
šilen|ý (...); -ě; -ost; -ství
zoufal|ý; -e; -ství; -ost

1.3.2. В гнездото на заглавка прилагателно име, но с тълкуване на значението са малко лексеми: **lakomství**, **opilství**, **ženství** и др.. Напр.:

lakom|ý (...) *chtivý peněz, lakotný, skoupý⁴; -ě; -ost; -ství lakota, skrblictví*
občansk|ý (...); občanství příslušnost k státu n. obci
žensk|ý (...); -ost; ženství 1. souhrn charakteristických (pohlavních) znaků ženy. 2. ženskost.

Този начин на представяне показва, че абстрактните съществителни на **-ství** се схващат като производни от прилагателните имена, макар че дефинициите на лексикалното значение (ЛЗн.) на **občanství** и **ženství** ги свързват по-скоро със съществителните имена, от които са образувани самите относителни прилагателни. Дефиницията на **lakomství** също не показва връзката с мотивиращото прилагателно **lakomý**, а със съществителното **lakota**, което всъщност е синоним на **lakomství** (срв. **lakota lakomství**).

1.3.3. По-голямата част от абстрактните съществителни са включени в статията на заглавна дума съществително име в мъжки, по-рядко женски⁵ или среден⁶ род без тълкуване, напр.: **hrdinství**, **junáctví/jonáctví**, **kacířství**, **kavalírství**, **lékárenství**, **násilnictví**, **odbornictví**, **panenství**, **podnikatelství**, **pokrytectví**, **pokryvačství**, **primátorství**, **protestantství**, **příbuzenství**, **rytířství**, **slabošství**, **šibalství** и др. Срв.:

hrdin|a (...); -ka; -n|ý; -ě; -ost; hrdinsk|ý; -y; -ost; hrdinství

- junák, jonák (...); junáck|ý, jo-; -y; junáctví, jo-
 kacíř (...); -ka; -ský; -ství
 kavalír (...); -sk|ý; -y; kavalírství
 lékárna (...); lékáren|ský; -ství
 násilník (...); násilnick|ý; násilnictví
 odborník (...); odbornick|ý; odbornictví
 panna (...); panen|ský 1. *pannám, dívkám vlastní, pro ně příznačný.* (...)
 3. (...); -ství, -í s. k l
 podnikatel (...); -ka; -ský; -ství
 pokrytec (...); -k|ý; pokrytectví
 pokrývač (...); -ství
 příbuzen|stvo (...)*příbuzní*; -sk|ý; příbuzenství
 rytíř (...); -sk|ý; -y; -ost; rytíř|ství; -stvo
 slaboch (...)*člověk slabé vůle, málo energický*; slaboš|ka; -ský; -ství
 šibal (...); -ka; -sk|ý; -y; šibalství
 záchranář (...); -ství

1.3.4. Някои съществителни на -ství (-tví) са представени в гнездото на друго еднокоренно съществително име, но с тълкуване. Така е например при: **cukrářství**, **kadeřnictví**, **knihařství**, **nepřátelství**, **občanství**, **památkářství**, **pekařství**, **učitelství**, **zahrádkářství** и др. Срв.:

- cukrář (...); -ka; -ství 1. *zaměstnání cukráře*; -ský
 hrubián...; -sk|ý; hrubiánství *hrubost*
 chmelař (...); -ka; -ský; -ství *pěstování chmele*
 kadeřník; -ice; -ick|ý; -tví 1. *zaměstnání kadeřníka*
 knihař (...); -ka; -ský; -ství 1. *zaměstnání knihaře*
 nepřítel (...); -kyně; nepřátelsk|ý; nepřátelství 1. (...) 2. (...)
 památkář (...); -ský; -ství *organizovaná památková péče*
 pekař (...); -ství 1. *zaměstnání pekaře*
 učitel (...); -ství *povolání, činnost učitele 1*
 zahrádkář (...); -ství *pěstování květin, zeleniny a ovoce zejm. pro vlastní potřebu.*

1.4. От приведените примери се вижда, че в някои случаи абстрактните съществителни са включени в статията на заглавна дума, която е произвеждаща спрямо тях (**cukrářství** при **cukrář**, **hrubiánství** при **hrubián**, **chmelařství** при **chmelař**, **kacířství** при **kacíř**, **knihařství** при **knihař**, **lakomství** при **lakomý**, **občanství** при **občanský**, **pekařství** при **pekař**, **podnikatelství** при **podnikatel**, **pokrývačství** при **pokrývač**, **učitelství** при **učitel**, **záchranářství** при **záchranář**, **ženství** при **ženský**), или е произвеждаща по отношение на друга дума (обикновено прилагателно име), което от своя страна е основа за образуване на абстрактните съществителни, т.е. заглавката е своеобразен връх на словообразователно гнездо (**hrdinství** – от **hrdinský** в гнездото на

hrdina; junáctví, jonáctví от **junácký, jonácký** в гнездото на **junák, jonák**; **kadeřnictví** от **kadeřnický** в гнездото на **kadeřník**; **kavalirství** от **kavalírský** в гнездото на **kavalír**; **lékarenství** от **lékárenský** в гнездото на **lékárna**; **násilnictví** от **násilnický** в гнездото на **násilník**; **nepřátelství** от **nepřátelský** в гнездото на **nepřítel**; **odbornictví** от **odbornický** в гнездото на **odborník**; **památkářství** от **památkářský** в гнездото на **památkář**; **panenství** от **panenský** в гнездото на **panna**; **pokrytectví** от **pokrytecký** в гнездото на **pokrytec**; **příbuzenství** от **příbuzenský** в гнездото на събирателното **příbuzenstvo**; **rytířství** от **rytířský** в гнездото на **rytíř**; **šibalství** от **šibalský** в гнездото на **šibal**).

1.5. Както бе посочено, немалка част от абстрактните съществителни в речника са оставени без тълкуване, но има и такива, чието лексикално значение е посочено.

1.5.1. Като цяло дефиницията на лексикалното им значение се опира на значението на произвеждащата (мотивиращата дума), но има и изключения, срв. дефиницията на **zahrádkářství**, в която липсва мотивиращата дума, посочена в речника – **zahrádkář** (или на друга енокоренна лексема – вж. по-горе).

1.5.2. ЛЗн. на други съществителни е дефинирано не чрез значението на заглавката, посочена като произвеждаща, а чрез друга енокоренна лексема, срв. дефиницията на **ženství** с помощта на съществителното **žena**, а не на относителното прилагателно **ženský**, на **občanství** с **obec**, а не на **občanský** (вж. по-горе).

1.5.3. Има и явни случаи на разминаване между формалната и семантичната съотнесеност на абстрактните съществителни с други енокоренни думи в речниковата статия. От начина на структуриране на статията със заглавка **slaboch** (срв.: **slaboch (...); slaboška; -ský; -ství**) например следва, че **slabošství** (както и прилагателното **slabošský**) е образувано от женскородовото и женсколично съществително **slaboška** поради по-голямата му формална прилика с него, а не от мъжкородовото **slaboch** със значение ‘člověk slabé vůle, málo energický’; **slaboška** назовава същото, което и **slaboch**, но с добавяне на признака ‘женски пол’; **slabošství** обаче по значение се отнася не към женсколичното и женскородово съществително, а към мъжкородовото със значение лице.

1.5.4. Понякога значението на заглавната дума е изтълкувано чрез значението на абстрактното съществително, включено в нейното гнездо, срв.:

hvězdář *kdo se zabývá hvězdářstvím, astronom; -sklý; hvězdářství věda zkoumající vesmír, hvězdy aj., astronomie*

zahradník *kdo se odborně zabývá zahradnictvím; zahradnický; -tví 1. pěstování květin, zelenin i jiných okrasných a užitkových rostlin.*

И макар че от начина на представянето им съдим, че **hvězdářství** и **zahradnictví** са производни не от съществителните за лица **hvězdář** и **zahradník**, а от относителните прилагателни, включването им в гнездото на мъжкородовите съществителни за лица предполага, че тяхното значение би трябвало да се определя от значението на съществителните за лица, а не обратно.

1.6. Анализът показва, че за авторите на речника водеща при определянето на деривационните отношения е формата, а не семантиката – когато основите на абстрактните съществителни и на мъжкородовите съществителни за лица съвпадат, тогава първите се приемат за производни от съществителните за лица (напр.: **cukrářství** от **cukrář**, **hrubiánství** от **hrubián**, **chmelařství** от **chmelař**, **kacířství** от **kacíř**, **knihářství** от **knihář**, **pekařství** от **pekař**, **podnikatelství** от **podnikatel**, **pokryvačství** от **pokryvač**, **učitelství** от **učitel**, **záchranařství** от **záchranař**).

Но от това правило има и изключения, срв.: **rytířství** е посочено като деадективно от **rytířský**, въпреки че основата му съвпада и с тази на съществителното **rytíř**; по същия начин: **šibalství** от **šibalský** (срв. **šibal**), **památkářství** от **památkářský** (срв. **památkář**), **pokrytectví** от **pokrytecký** (срв. **pokrytec**) и др.

1.6.1. Когато има по-голяма прилика във формата с относителните прилагателни, тогава се приема, че съществителните са образувани от тях (срв.: **kadeřnictví** от **kadeřnický**, а не от **kadeřník**; **lékarenství** от **lékárenský**, а не от **lékárna**; **násilnictví** от **násilnický**, а не от **násilník**; **nepřítelství** от **nepřítelský**, а не от **nepřítel**; **odbornictví** от **odbornický**, а не от **odborník**; **panenství** от **panenský**, а не от **panna** и др.)

Дефиницията на лексикалното значение на абстрактните съществителни – когато е дадена, обаче се опира не на относителните прилагателни, а на съществителните за лица, срв. напр. дефинициите на **kadeřník**, **občanství**, **panenství**, **ženství**.

1.7. Всичко това показва, че е необходимо преосмисляне на словообразователните отношения между абстрактните съществителни, съотнасящи се по форма както с мъжкородови съществителни за лица, така и с относителни прилагателни. Необходимо е и да се помисли за по-ясен и точен начин за представяне на абстрактните съществителни в тълковния речник, като се формулира и тяхното ЛЗн.

2.0. Без да се използва определението „гнездови“, в „Български тълковен речник“ на практика също се прилага гнездовото подреждане на съществителните с формант **-(е)ств(о)**. В краткия предговор, озаглавен „Структура на речниковите статии“, е заявено: „Без да се представят и тълкуват самостоятелно, производните думи се включват в речниковата статия на съответната произвеждаща, от чиято семантика се извежда закономерно словообразователното им значение, напр. **ЛОВЪК прил.**, **ловкост жс.**; **морал м.**, **морален прил.**, **моралност жс.**“ (БТР/ВТР 2012: 8).

В съответствие със заявеното в предговора голяма част от съществителните на **-(е)ств(о)** в речника не съставят самостоятелни заглавки, а се включват в речниковата статия на друга заглавка, без да се тълкуват.

2.1. В гнездо на заглавка *качествено прилагателно име* са малко на брой съществителни като: **безпокойство** (при **безпокоен**), **лукавство** (при **лукав**), **нахалство** (при **нахален**), **съвършенство** (при **съвършен**) и др.

2.2. По-голямата част от съществителните с формант **-(е)ство** са включени в гнездото на заглавка, състояща се от съществително име за лице в м.р. Така например в статията на **дезертъор** откриваме **дезертъорство**, в статията на **кожухар** – **кожухарство**, на **отшелник** – **отшелничество**, на **пилигрим** – **пилигримство**, на **разбойник** – **разбойничество**, на **ретроград** – **ретроградство**, на **рицар** – **рицарство**, на **юнак** – **юначество**, като абстрактните съществителни не се тълкуват.

2.3. По-често обаче дериватите с формант **-(е)ство** са в речниковата статия на т.нар. комбинирани заглавки⁷, състоящи се най-малко от две лексеми. Обикновено комбинираната заглавка включва съществително име за лице в м.р. и съществително за лице в ж.р., изтълкувани в обща дефиниция (вж. БТР/ВТР 2012: 8). Така в статията на комбинираната заглавка **адвокат** и **адвокатка** е включено съществителното **адвокатство**⁸, в статията на **акушер** и **акушерка** – **акушерство**, на **аматьор** и **аматьорка** – **аматьорство**, на **градинар** и **градинарка** – **градинарство**, на **депутат** и **депутатка** – **депутатство**, на **джебчия** и **джебчийка** – **джебчийство**, на **другар** и **другарка** – **другарство**, на **занаятчия** и **занаятчийка** – **занаятчийство**, на **измамник** и **измамница** – **измамничество**, на **клюкар** и **клюкарка** – **клюкарство**, на **кум** и **кума** – **кумство**, на **лъжесвидетел** и **лъжесвидетелка** – **лъжесвидетелство**, на **пратеник** и **пратеничка** – **пратеничество**, на **председател** и **председателка** – **председателство**, на **пророк** и **пророчица** – **пророчество**, на **просветител** и **просветителка** – **просветителство**, на **разсипник** и **разсипница** – **разсипничество**, на **реформатор** и **реформаторка** – **реформаторство**, на **родоотстъпник** и **родоотстъпница** – **родоотстъпничество**, на **сводник** и **сводница** – **сводничество**, на **сладкар** и **сладкарка** – **сладкарство**, на **тъкач** и **тъкачка** – **тъкачество**, и др. Срв.:

агроном м. (гр.) и **агрономка** ж. Специалист по агрономия. **агрономски** прил., **агрономство** ср.

клюкар м. и **клюкарка** ж. Лице, което разнася клюки. **клюкарски** прил., **клюкарство** ср.

приятел м. и **приятелка** ж. **1.** Лице, с което някой поддържа отношение на взаимност, доверие и близост. **2.** Вярно и привързано към някого същество. **3.** Привърженик, покровител или ценител. **4.** Лице, с което някой е в интимно отношение. **приятелски** прил., **приятелство** ср.

роб м. и **робиня** ж. **1.** *ист.* Лице, което е собственост на своя господар и няма никакви права. **2.** Лице, което принадлежи към поробен народ, общност. **3.** Лице, изпаднало под властта на порок, страст, увлечение. **робски** прил., **робство** ср.

Очевидно дериватите на **-(е)ств(о)** (както и относителните прилагателни), включени в статия на многозначни заглавки, би трябвало да се отнасят до всички значения на заглавките (ако не е посочено друго). В някои случаи е указано с кое от значенията на заглавните думи трябва да се свържат разглежданите деривати:

рибар¹ *м.* и **рибарка** *ж.* **1.** Лице, което лови, продава, отглежда риба. **2.** Лице, което обича риба. *рибарски прил., рибарство ср.* (от **1.** знач.).

2.4. В редки случаи съществителните с формант **-(е)ство** са включени в статията на комбинирана заглавка, съставена от три и повече лексеми, напр. **посредничество** е при **посредник, посредница и посредничка, пропагандаторство** – при **пропагандатор и пропагандаторка, пропагандист и пропагандистка.**

Тук няма да се спираме на въпроса дали е уместно еднокоренните мъжкородови и женскородови съществителни за назоваване на лица да бъдат обединявани в една речникова статия и дали тълкуването на лексикалното им значение в обща дефиниция е правилно по отношение на женскородовите имена, тъй като този въпрос е разгледан на друго място (напр. Аврамова/Avramova 2019). Освен неточностите при определянето на лексикалното значение на женскородовите съществителни в заглавката от този начин на структуриране на речниковата статия възникват и проблеми при установяването на отношенията на производност и мотивация на дериватите, включени в гнездото на заглавката – абстрактните съществителни (както и относителните прилагателни) би трябвало да се разглеждат като семантично мотивирани от всички компоненти на комбинираната заглавка; същото следва да се отнася и за тяхната формална изводимост, което би било в противоречие с дефинирането на отношенията на мотивация и производност в дериватологичните изследвания.

2.5. От принципа десубстантивните съществителни с формант **-(е)ство** да бъдат включени в речниковата статия на думата / думите, от които са производни (мотивирани), има изключения. Така например съществителното **гребенарство** не е посочено в статията на **гребенар и гребенарка** със значение ‘лице, което прави и продава гребени’, а е представено като отделна заглавка с тълкуване; така се нарушава следваната логика на представяне на този тип имена в речника:

гребенарство ср. Занятие на гребенар.

2.6. Самостоятелното представяне е оправдано в случаите, когато съществителните на **-(е)ство** са развили допълнително значение (допълнителни значения), напр. **войводство** (във 2-ро знач.), ср.:

войводство ср. **1.** Дейност на войвода. **2. ист.** Административна единица, управлявана от войвода (в **3.** знач.).

Тъй като заглавната дума **войвода** е многозначна, липсата на указание с кое (кои) от нейните значения се свързва **войводство** в 1-во значение, навежда на мисълта, че то се отнася до всички значения на заглавката, а това буди съмнения, особено по отношение на 3-то значение на **войвода**, срв.:

войвода и **воевода** м. **1.** Водач на българска хайдушка или въстаническа дружина по време на турското робство. **2. ист.** Висш сановник в някои славянски държави през Средновековието. **3. ист.** Българско название на турски управник.

2.7. Рядко дериватите с формант **-(е)ств(о)** в БТР/ВТР 2012 са включени в статията не на съществителното за лице, а на друго еднокоренно съществително, вероятно защото мотивационната връзка с него се осъзнава като по-силна. Така например **клеветничество** е в статията на **клевета**, а не на **клеветник** и **клеветничка**.

3.0. Краткият преглед на съпоставяните еднотомни тълковни речници на чешкия и българския език показва, че голяма част от абстрактните съществителни в тях не се тълкуват. И в двата речника това е направено при дериватите, включени в гнездо със заглавка *качествено прилагателно име*. Това не е случайно. От словообразователна гледна точка за транспозиционни деривати *nomina essendi* може безспорно да се приемат деадективните съществителни, назоваващи предметен признак, т.е. признак, откъснат от носител. Само тези деривати по мое мнение е оправдано да бъдат включвани в словообразователно гнездо и оставени без тълкуване.

3.1. Във всички останали случаи е необходимо да бъде дефинирано лексикалното значение на абстрактните съществителни, защото то е различно от това на мотивиращите ги думи. Разглеждането на десубстантивни съществителни като транспозиционни образувания е в противоречие с дефиницията на транспозицията. За да бъде оправдано причисляването им към транспозиционните структури, в чешкия тълковен речник и в някои словообразователни изследвания на чешкия език (Lamprecht et al. 1986: 277; МС 1: 297–298; РМС: 213; Dokulil 1996: 92–93) абстрактните съществителни, съотнасящи се по форма с други съществителни (названия на лица) и относителни прилагателни, се разглеждат като производни от прилагателните, които от своя страна са образувани от названията на лица. Дефинирането на значението на абстрактните съществителни обаче се определя въз основа на значението на съществителните за лица (по този въпрос вж. по-подробно Аврамова/Avramova 2023). Това показва необходимост от преосмислянето на съществителните на **-(е)ств(о)//-stv(i)/-(c)tv(i)** като транспозиционни деривати. Нещо повече – дефинициите на ЛЗн. на голяма част от дериватите показва, че те не назовават статичен признак, както дериватите от категорията *nomina essendi*, а динамичен признак (дейност в най-общ смисъл), както дериватите от категорията *nomina actionis*, но се отличават от нея по

това, че признакът не е абстрахиран от носител, а е отнесен към носител. Не случайно този тип съществителни в еднотоимния БТР/ВТР 1994 и в многоимния РБЕ/РВЕ са заглавки, чието ЛЗн. е изтълкувано с помощта на дефиниция, включваща лексемите *занятие, професия, поминък, проява*, и задължително с помощта на предлога *на* е посочена отнесеност към носител, срв. напр.: **адвокатство** – ‘професия, занятие на адвокат’, **кожухарство** – ‘занятие на кожухар’, **козарство** – ‘занятие и поминък на козар’, **разбойничество** – ‘занятие или постъпка на разбойник’, **сводничество** – ‘проява и дейност на сводник’ (БТР/ВТР 1994) и др. Сякаш най-много до *nomina essendi* се доближават съществителните, назоваващи положение, състояние, но отново отнесено към носител, напр. **робство** – ‘състояние, положение на роб’. Как ще бъдат характеризирани такива имена от словообразователна гледна точка, е предмет на бъдещи изследвания.

В българския език има и същински транспозиционни *nomina actionis* – девербални съществителни като **бягство, разбирателство** и др., които обаче не са включени в разглеждания РБЕ/РВЕ 2012.

4.0. Всичко, казано дотук, обосновава необходимостта в тълковния речник – независимо от обема му – да бъде дефинирано лексикалното значение на абстрактните съществителни с формант **-(e)ств(o)//-stv(i)//-(c)tv(i)**, съотнасящи се по форма със съществителни имена за лица и еднокоренни относителни прилагателни. Най-общото указване на връзка с друга еднокоренна дума (други еднокоренни думи) не е достатъчно, за да се изгради у потребителя на речника точна представа за лексикалното значение на абстрактните съществителни. Азбучно-гнездовият принцип трябва да бъде прилаган внимателно, с отчитане на спецификите на производните лексеми.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ „Šev se nedělá při dvojí odvozovací možnosti“.

² В различните изследвания на чешкия и българския език фонетичният състав на форманта е определен по различен начин, поради което навсякъде в статията се посочва фонетичният облик на суфикса в изследването, което се цитира.

³ Навсякъде в изследването цитираните речникови статии се представят в опростен вид (включително и по отношение на размера на шрифта). Не се посочва граматичната характеристика на думите (с малки изключения); не се привежда тълкуването на заглавната дума освен в случаите, когато това е необходимо за анализа.

⁴ Дефиницията на лексикалното значение в речника е означена с курсив.

⁵ Срв. гнездото на **panna**.

⁶ Срв. гнездото на **přibuzentvo**.

⁷ Термин на Цв. Георгиева (вж. Георгиева/Georgieva 2024).

⁸ По същия начин са представени и относителните прилагателни.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамова 2019: *Аврамова, Цв.* Тълковни речници и стереотипи (българско-чешки паралели). – В: *Стереотипът в славянските езици, литератури и*

- култури. Т. I. Езикознание. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Аврамова 2023: Аврамова, Цв. Словообразователна и семантична структура на абстрактните съществителни с формант **-(e)ств(o)//-stv(i)/-(c)tv(i)** в българския и чешкия език (дискусионни въпроси). – In: *Česká slootovorná koncepce v kontextu slovanské jazykovědy*. Praha (под печат).
- БТР 1994: Български тълковен речник. 4. издание, допълнено и преработено от Димитър Попов (ред.). София, Наука и изкуство.
- БТР 2012: Радева, В. Български тълковен речник. София, Изток – Запад.
- Георгиева 2024: Георгиева, Цв. Лексикографският параметър *комбинирана заглавка* в двуезичен речник. – *Български език*, № 1, с. 29–42.
- Курилович 1962: Курилович, Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи. – В: *Очерки по лингвистике*. Москва, Издательство иностранной литературы, с. 57–70.
- Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Радева 2007: Радева, В. В света на думите. Структура и значение на производните думи. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- РБЕ: Речник на българския език (онлайн). <https://ibl.bas.bg/rbe/>.
- Dokulil 1962: Dokulil, M. Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Academia.
- Dokulil 1982: Dokulil, M. K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. – *Slovo a slovesnost* 43, N 4, s. 257–271.
- Dokulil 1996: Dokulil, M. Tvoření slov. – In: Čechová, M. et al. (Eds.). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, ISV nakladatelství, s. 76–132.
- Lamprecht et al. 1986: Lamprecht, A., D. Šlosar, J. Bauer. Historická mluvnice češtiny. Praha, SPN.
- MČ 1986: Petr, J. (Ed.). Mluvnice češtiny 1. Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov. Praha, Academia.
- PMČ 1995: Karlík, P., M. Nekula, Z. Rusínová. (Eds.). Příruční mluvnice češtiny. Brno, Lidové noviny.
- SSČ 2005: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha, Academia.

REFERENCES

- Avramova 2019: Avramova, Tsv. Talkovni rechnitsi i stereotipi (balgarsko-cheshki paraleli). – In: *Stereotipat v slavyanskite ezitsi, literaturi i kulturni. T. I. Ezikoznание*. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Avramova 2023: Avramova, Tsv. Slovoobrazovatelna i semantichna struktura na abstraktnite sashtestvitelni s formant **-(e)stv(o)//-stv(i)/-(c)tv(i)** v balgarskiya i cheshkiya ezik. – In: *Česká slootovorná koncepce v kontextu slovanské jazykovědy*. Praha (in print).
- BTR 1994: Balgarsli talkoven rechnik. 4. izdanie, dopalнено i preraboteno ot Dimitar Popov (red.). Sofia, Nauka i izkustvo.

- BTR 2012: *Radeva, V.* Balgarski talkoven rechnik. Sofia, Iztok – Zapad.
- Dokulil 1962: *Dokulil, M.* Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Academia.
- Dokulil 1982: *Dokulil, M.* K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. – *Slovo a slovesnost* 43, N 4, s. 257–271.
- Dokulil 1996: *Dokulil, M.* Tvoření slov. – In: Čechová, M. et al. (Eds.). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, ISV nakladatelství, s. 76–132.
- Georgieva 2024: *Georgieva, Ts.* Leksikografskiyat parametar kombinirana zaglavka v dvuezichen rechnik. – *Balgarski ezik*, N 1, s. 29–42.
- Kuryłowicz 1962: *Kuryłowicz, J.* Derivacija leksicheseskaja i derivacija sintaksičeskaja. K teorii chastej rechi. – In: *Očerki po lingvistike*. Moskva, Izdatel'stvo inostrannoj literatury, s. 57–70.
- Lamprecht et al. 1986: *Lamprecht, A., D. Šlosar, J. Bauer.* Historická mluvnice češtiny. Praha, SPN.
- MČ 1986: *Petr, J.* (Ed.). Mluvnice češtiny 1. Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov. Praha, Academia.
- PMČ 1995: *Karlik, P., M. Nekula, Z. Rusínová.* (Eds.). Příruční mluvnice češtiny. Brno, Lidové noviny.
- Radeva 1991: *Radeva, V.* Slovoobrazovaneto v balgarskiya knizhoven ezik. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Radeva 2007: *Radeva, V.* V sveta na dumite. Struktura i znachenie na proizvodnite dumi. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- RBE: Rechnik na balgarskiya ezik (online). <https://ibl.bas.bg/rbe/>.
- SSČ 2005: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha, Academia.

✉ Доц. д-р Цветанка Аврамова

Катедра по славянско езикознание, Факултет по славянски филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504, София, България

✉ Assoc. Prof. Tsvetanka Avramova, PhD

Department of Slavic Linguistics, Faculty of Slavic Studies
Sofia University St. Kliment Ohridski
15 Tsar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504, Bulgaria